

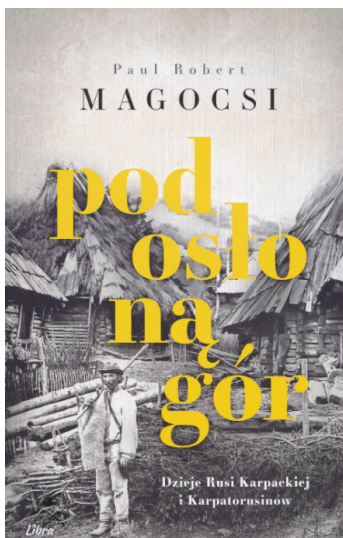
Piotr Kozłowski

Państwowa Wyższa Szkoła Techniczno-Ekonomiczna

im. ks. B. Markiewicza w Jarosławiu

piotr.kozlowski@pwste.edu.pl <https://orcid.org/0000-0002-9248-0560>

Paul Robert Magocsi, *Pod osłoną gór. Dzieje Rusi Karpackiej i Karpatorusinów*, Wydawnictwo Libra PL, Rzeszów 2022.

Ruś Karpacka i jej historia to jeden z najmniej eksplorowanych obszarów przez obecnych historyków. Współczesne publikacje prezentują rolę i znaczenie strategiczne rejonu Zakarpacia dla bezpieczeństwa Europy Środkowo-Wschodniej w XX wieku. W przeszłości w Polsce problematyką tą zajmowali się m.in. Dariusz Dąbrowski, Piotr Kołakowski oraz autor niniejszego omówienia publikacji. Autorzy publikacji na temat Zakarpacia poruszali problematykę w kontekście geopolitycznym, wskazując rolę militarną pasma Karpat Wschodnich, które stanowiły naturalną zaporę dla np. wojsk rosyjskich, Rosji, która w XX wieku zamierzała przejąć władzę nad tym rejonem. Jej dominacja skutkowałaby powstaniem dogodnej bazy wyjściowej do ataku na Nizinę Węgierską, a tym samym do działań w kierunku południowej Europy. Piszząc o tym regionie, autorzy zajmują się głównie problematyką historyczną, pomijając sprawy dotyczące odrębności kulturowej oraz językowej Rusinów Karpackich. Społeczności, która w obliczu przemian społeczno-kulturowych, jakie miały miejsce na przestrzeni ostatnich lat, ulega rozproszaniu, a z biegiem lat też zapomnieniu.

Głównym celem omawianej publikacji jest pokazanie czytelnikom historii i kultury, jak to określił we wstępie sam autor, „narodu znikąd”. Jednak pośrednim

celem monografii jest ukazanie, że „w Europie istnieje historyczne terytorium zwane Rusią Karpacką. Nazwa i wiążące się z nią pojęcia są znane niektórym mieszkańcom tej krainy, choć nie znajdziemy jej na dawnych ani współczesnych mapach” (s. 12)¹. Nie bez znaczenia jest postać samego autora Paula Roberta Magocsiego – historyka, naukowca, który kieruje Wydziałem Ukrainistyki im. Johana Jareмки w Katedrze Historii na Uniwersytecie Toronto. To z kolei przełożyło się na jego zainteresowania badawcze, których efektem jest imponujący dorobek naukowy w postaci ponad 900 publikacji. Magocsi jest autorem ponad 40 książek o tematyce historycznej. Pisał m.in. o historii Europy oraz Ukrainy. O znaczeniu prowadzanego projektu badawczego, którego efektem finalnym jest książka *Pod osłoną gór...*, świadczą następujące fakty. Publikacja powstała na podstawie poszukiwań źródeł archiwalnych w kraju i za granicą. Nie bez znaczenia dla jej powstania jest fakt, iż Kanada przez wielu lat była celem emigracji Rusinów Karpackich. To z kolei przyczyniło się do tego, że na jej terenie powstało dużo instytucji oraz organizacji narodowych, których celem było dokumentowanie, ale także krzewienie kultury Karpatorusinów. Dla historyków europejskich, którzy zajmują się historią tego regionu, zwykle dotarcie do tych materiałów źródłowych przechowywanych w archiwach kanadyjskich stanowi problem. Kolejną kwestią, na którą należy zwrócić uwagę, jest fakt, że autor, będąc historykiem zachodnim, przedstawia odmienne podejście naukowe do badanego tematu. Opisuując historię Rusi Karpackiej, dokonuje analizy materiałów źródłowych w sposób chłodny i wyważony, bez emocji i uprzedzeń, jakie zwykle towarzyszą historykom polskim, ukraińskim, węgierskim czy też z terenu byłej Czechosłowacji.

Książka prowadzi czytelnika przez historię narodu, którego już praktycznie nie ma. Jest odpowiedzią na wiele pytań nurtujących współczesnych historyków. Jednym z podstawowych jest to, dlaczego naród, który miał swoją tożsamość, historię oraz terytorium, które zamieszkiwał od wieków, nigdy nie wybił się na niepodległość. Dlaczego znajdował się w strefie wpływów węgierskich, czechosłowackich, rosyjskich, a na koniec stał się częścią Ukrainy. Drugim pytaniem o istotnym znaczeniu, na które pozwoli odpowiedzieć lektura publikacji Magocsiego, jest pytanie o to, z jakiej przyczyny dumny naród Karpatorusinów uległ rozproszeniu, a w dużej mierze ukrajinizacji. Jakie zachodziły tam procesy na przestrzeni lat. Dodatkowym atutem tej monografii jest pokazanie przez autora opisywanych wydarzeń w kontekście gospodarczym, ale także religijnym. Poruszając temat odrębności narodowej Karpatorusinów, Magocsi wskazuje, że w zakresie wyznania Rusini, poszukując swojej drogi, starali się być niezależni od Kościoła greckokatolickiego na Ukrainie czy też od Cerkwi prawosławnej w Moskwie. Na łamach tej monografii czytelnik znajdzie szereg informacji na ten temat.

Kolejne pytania interesujące każdego, kto zajmuje się tematyką historii bezpieczeństwa, brzmi: czy region ten w obliczu konfliktu ukraińsko-rosyjskiego, który

¹ W trakcie omówienia monografii Paula Roberta Magocsiego pt. *Pod osłoną gór. Dzieje Rusi Karpackiej i Karpatorusinów* w celu zobrazowania prezentowanych treści posłużono się licznymi cytatami z ww. publikacji. W związku z powyższym na końcu każdego cytatu podano numer strony, z której zacytowano dany fragment omawianej książki, rezygnując w ten sposób z zastosowania za każdym razem przypisów źródłowych.

wybuchł w 2022 r., nie stanie się zarzewiem konfliktu tym razem ukraińsko-węgierskiego? Czy ewentualny konflikt doprowadzi do wzrostu zagrożenia bezpieczeństwa w południowo-wschodniej Polsce i jakie będzie miało to przełożenie na stan bezpieczeństwa Europy Środkowo-Wschodniej? Odpowiedzią na tak sformułowane pytania jest lektura opisywanej publikacji. Bardzo istotne jest to, że autor przedstawia historię Karpatorusinów na tle wydarzeń w szerszym kontekście, nie ograniczając się wyłącznie do Rusi Karpackiej. W związku z powyższym czytelnik znajdzie w monografii szereg informacji na temat historii Węgier, monarchii Habsburskiej, Siedmiogrodu, Czechosłowacji, a także Polski. Są one przedstawiane poprzez pryzmat karpacki, co wzbogaca czytelnika o dodatkową wiedzę historyczną i stanowi bardzo ważny element debaty historycznej.

Strukturę omawianej publikacji tworzą: wstęp, 30 tematycznie ułożonych rozdziałów podzielonych na podrozdziały, zakończenie, bibliografia, wykaz map oraz indeks osób i indeks geograficzny. Publikacja posiada bogatą część ilustracyjną w postaci 34 doskonale opracowanych zgodnie z wymogami kartograficznymi czarno-białych map, 5 tabel oraz 130 fotografii zamieszczonych w załączniku.

Należy zauważyć, że prezentowana przez autora historia Zakarpacia rozpoczyna się w epoce osadnictwa na tym terenie, tj. ok. 3 tys. lat p.n.e. (odnosi się on też do czasów prehistorycznych), a kończy się w pierwszej dekadzie XXI wieku. Przy czym ponad 80% publikacji zostało poświęcone czasom nowożytnym, tak istotnym dla ukazania historii dumnego narodu oraz strategicznej roli tego obszaru dla bezpieczeństwa państw Europy Środkowej. Dla celów poznawczych 30 tematycznie ułożonych rozdziałów podzielono na kilka grup i przedstawiono według chronologii wydarzeń historycznych.

Autor w rozdziale pierwszym pt. *Karpatorusini i Ruś Karpacka* dokonuje analizy historycznej tych pojęć, przedstawia czytelnikowi genezę pochodzenia narodu, a także powstanie etonimu² słowa Karpatorusin, tak powszechnie używanego przez naukowców i polityków. Zgodnie z przedstawioną przez niego koncepcją wyraz ten powstał z połączenia terminu Rusin, „który odnosi się do ziem zamieszkałych przez wszystkich Słowian, tj. Rosjan, Białorusinów oraz Ukraińców, jak również Karpatorusinów...” (s. 17), oraz nazwy regionu geograficznego Karpaty, dla „których tradycyjna ojczyzna leży w Karpatach i ich pobliżu” (s. 17). Przy czym zdaniem Magociego za taką konstrukcją nazwy przemawia fakt, że „mieszkańcy tych terenów używali wobec siebie samych etonimu Rusnak” (s. 17). W dalszej części tego rozdziału po zdefiniowaniu nazwy narodu autor prezentuje dane statystyczne dotyczące populacji Rusinów, którą współcześnie szacuje się na ponad 1730 osób, mieszkającej w kraju, jak i poza granicami swojej ojczyzny. Prezentując wielkość populacji, określa także zasięg terytorialny występowania Karpatorusinów, który obejmuje terytorium dzisiejszej Ukrainy, Słowacji oraz Rumunii. W części tej, ale także w pozostałych

² Etonim – jest to wyraz pochodzenia greckiego, który powstał z połączenia dwóch wyrazów (Εθνος, *etnos* „lud, naród” i ὄνομα „nazwa”) i oznacza nazwę danego narodu. Pojęcie to może odnosić się także do nazwy grupy etnicznej, jak również plemienia.

rozdziałach monografii, znajdują się informacje na temat skupisk diaspory Rusinów w USA i w Kanadzie, na terenie Węgier, Chorwacji oraz Serbii.

W kolejnej części monografii autor prezentuje historię osadnictwa Słowian, precyzując okres, w którym nastąpił jego początek (ok. tysiąca lat p.n.e.). Wskazuje na procesy, które zaszły w strukturze mieszkańców tego obszaru i doprowadziły do dominującej pozycji Słowian, a w konsekwencji wyodrębnienia się narodu Rusinów Karpackich. Na kartach publikacji autor stara się przedstawić burzliwą historię tego obszaru, który w tym czasie zmieniał swoją przynależność państwową, co nie pozostawało bez wpływu na rdzennych mieszkańców tego regionu. Prezentując historię Zakarpacia, Magocsi wskazuje, że podbicie w XVI wieku tego obszaru przez Królestwo Węgierskie, a w następstwie tego zdarzenia włączenie tych ziem w skład państwa węgierskiego, miało swoje konsekwencje. Z jednej strony przyczyniło się do stabilizacji politycznej Zakarpacia na długie lata, a z drugiej napływ Madziarów na ten obszar skutkowało osłabieniem populacji Rusinów Karpackich.

Na szczególną uwagę czytelnika zasługuje część monografii, w której autor opisuje dzieje Karpatorusinów w epoce monarchii austro-węgierskiej. Okresowi temu zostały poświęcone następujące rozdziały: *Reformy Habsburgów oraz ich wpływ na Karpatorusinów*, *Rewolucja 1848 roku i przebudzenie narodowe Karpatorusinów* oraz *Ruś Karpacka w Austro-Węgrzech (1868–1914)*. Opisując ten długi okres panowania Habsburgów na terenach Rusi Karpackiej, autor wskazuje na to, że Rusini skorzystali na przynależności do monarchii austro-węgierskiej. Państwo to było wieloetniczne, a co za tym idzie wielokulturowe. W tej części znajdziemy informacje, że do dzisiaj na terenie Zakarpacia w kulturze Rusinów pozostało wiele śladów minionych czasów. Autor konkluduje, że z jednej strony, będąc częścią monarchii Habsburgów, Karpatorusini korzystali ze swobód, które przysługiwały poszczególnym narodom wchodzącym w skład państwa, z drugiej zaś Karpatorusini, dbając o swój interes narodowy, będąc częścią Królestwa Węgierskiego, musieli uważać na zagrażający im nacjonalizm węgierski. Nie bez znaczenia na losy Rusinów pozostaje lojalność Karpatorusinów wobec Węgier. Wspominając w tej części monografii o przebudzeniu narodowym Rusinów, Magocsi próbuje wskazać, że czynnikiem determinującym była rewolucja węgierska 1848 roku. To w tym czasie przez Rusinów na Zakarpaciu został sformułowany pierwszy program polityczny. Magocsi omawia na łamach publikacji moment odrodzenia narodowego Karpatorusinów. Czytelnik znajdzie też informacje o manifestie Rusinów z dnia 4 marca 1848 roku, jak również o działaczach społecznych reprezentujących w tym czasie Rusinów. Z przytoczonego przez Magocsiego programu dla Zakarpacia wynika, że podpisani pod deklaracją przedstawiciele Rusinów domagali się od cesarza Austrii uznania narodowości ruskiej, wprowadzenia języka narodowego w szkołach i administracji oraz uwzględnienia parytetu narodowościowego przy obsadzaniu stanowisk służbowych na terenie Rusi Karpackiej. Omawiając kwestię języka narodowego, autor monografii przytacza opinię jednego z działaczy rusińskich tamtego okresu, Duchownicza, który ubolewał nad tym, że pomimo tych dążeń po roku 1848 na terenie Zakarpacia nadal „dominującym w życiu społecznym i edukacji był język węgierski (s. 149)”.

Kolejny etap w historii tego regionu to okres międzywojenny. Jest to czas, w którym obszar historyczny dawnej Rusi Karpackiej został podzielony pomiędzy trzy państwa: Polskę, Czechosłowację oraz Rumunię. W rozdziałach *Ruś Podkarpacka w Czechosłowacji międzywojennej 1918–1938*, *Preszowszczyzna w Słowacji międzywojennej 1918–1938* oraz *Łemkowszczyzna w dwudziestoleciu międzywojennym w Polsce 1918–1939* autor opisuje sytuację narodu rozdartego nowymi państwowymi granicami. W części tej czytelnik znajdzie informacje, z których m.in. wynika, że na terenie czechosłowackiego Zakarpacia język Rusinów został uznany za narodowy, a istniejące instytucje społeczne Karpatorusinów za reprezentatywne dla tej społeczności. To także wskazanie na to, iż w tym okresie nastąpił na Zakarpaciu oraz na obszarze wschodniej Słowacji rozwój szkolnictwa i kultury narodowej Rusinów. W historii mieszkańców Zakarpacia stanowi to drugi okres przebudzenia narodowego. Inny obraz sytuacji jawi się w przypadku Łemków zamieszkujących pas południowego pogranicza II Rzeczypospolitej na terenie Małopolski. Magocsi, oceniając sytuację Łemków w Polsce, stwierdza m.in., że „Problem ukraiński nieuchronnie wpłynął na *Łemkowszczyznę*, zwłaszcza z punktu widzenia ukraińskiej ideologii nacjonalistycznej stanowili regionalne odgałęzienie narodu ukraińskiego” (s. 275). Zdaniem autora oznacza to, że wbrew własnej woli Łemkowie zostali wciągnięci w wir działań politycznych mniejszości ukraińskiej na terenie Polski, co z kolei było przyczyną działań represyjnych polskich służb bezpieczeństwa w stosunku do tej grupy etnicznej. W części tej autor dokonuje także oceny sytuacji gospodarczej Rusinów na terenach zamieszkałych przez tę społeczność. Śledząc za Magocsim losy Karpatorusinów w okresie międzywojennym, odnosi się wrażenie, że w dużej mierze za sprawą Pragi nastąpił kolejny impuls zmierzający do przebudzenia ich świadomości narodowej. Próbuąc określić wielkość populacji Rusinów na Zakarpaciu w okresie międzywojennym, autor wskazuje na to, że już wtedy stanowili tam ok. 61% ogółu ludności. Przytaczając dane statystyczne dotyczące struktury narodowościowej, Magocsi wskazuje, że w tym czasie przed społecznością rusińską pojawiła się bardzo istotna kwestia do rozwiązania. Chodzi o potrzebę ułożenia wzajemnych relacji z Węgrami, Żydami, Czechami, Słowakami, Rumuniami oraz Niemcami, dla których Ruś Karpacka była ich wspólną ojczyzną. Dobre czasy dla Rusinów kończą się z chwilą rozpadu Czechosłowacji oraz z zajęciem na przełomie lat 1938/1939 Zakarpacia przez Węgry. To początek okupacji tego obszaru przez wojska węgierskie, czas też likwidacji autonomii tego regionu oraz okres brutalnych represji ze strony władz węgierskich względem rdzennej ludności pochodzenia rusińskiego.

Osobnym okresem, który został wyodrębniony przez Magocsiego na osi czasu, są lata drugiej wojny światowej. Został on opisany w rozdziałach: *Ruś Karpacka podczas II wojny światowej (1939–1944)* oraz *Ruś Karpacka w okresie przejściowym 1944–1945*. W części tej czytelnik znajdzie informacje o tym, że tragiczne skutki wojny, które dotknęły narody Europy, nie ominęły także Karpatorusinów. To też czas, kiedy pod koniec II wojny światowej Ruś Karpacka próbowała wybić się na niepodległość. Marzenie intelektualistów rusińskich o niepodległej ojczyźnie zostaje raz na zawsze pogrzebane przez okupantów sowieckich. Autor pokazuje,

jak wypróbowany przez ZSRR sposób „pokojoych aneksji” sąsiednich terytoriów sprawdził się i w tym przypadku. Wskazuje na rolę, jaką w tym procesie odegrali komuniści zakarpaccy, którzy podczas swojego zjazdu w Mukaczewie 19 listopada 1944 r. zwrócili się z rezolucją do władz ZSRR „o naprawienie tej historycznej niesprawiedliwości i zjednoczenie Ukrainy Karpackiej z sowiecką Ukrainą” (s. 339). Zdaniem autora przytoczona odezwa jest początkiem końca marzeń o stworzeniu niepodległego państwa – Rusi Karpackiej, a w dalszej perspektywie przyczyną degradacji społeczności karpatorusińskiej. Tytuł jednego z podrzdziałów monografii – *Wyzwolenie Rusi Karpackiej przez Sowietów* – stanowi wymowne memento co do dalszych losów Rusinów.

Kolejny etap w tragicznej historii Karpackich Rusinów to okres powojenny. To czas dominacji sowieckiej, a następnie po 1991 roku dominacji ukraińskiej na tym terenie. Oficjalne przyłączenie Zakarpacia w 1945 do Ukrainy Radzieckiej kończy sen o niepodległym państwie i jest zdaniem autora początkiem końca narodu Karpatorusinów. Na łamach rozdziałów: *Ruś Podkarpacka. Zakarpacie w Związku Sowieckim (1945–199)*, *Preszowszczyzna w powojennej oraz Komunistycznej Czechosłowacji (1945–1989)* oraz *Łemkowszczyzna i Łemkowie w PRL (1945–1989)* czytelnik może prześledzić anatomię upadku narodu Rusinów. Autor, opisując losy Łemków w Polsce, stwierdza, że „Łemków wyróżnia coś, czego nie należałoby im zazdrościć: zostali wysiedleni ze swoich domów i na stałe przeniesieni do innych terenów [do ZSRR oraz na ziemie odzyskane w Polsce]” oraz że „w ciągu kilku lat po zakończeniu II wojny światowej ludność i kultura karpatorusińska w istocie przestała istnieć” (s. 387). Ta smutna konkluzja nasuwa się po przeczytaniu tej części książki, a przecież kolejne lata w historii Karpatorusinów na obszarze Zakarpacia to systematyczna degradacja ich społeczności. Autor stara się wskazać, jak niekorzystna polityka narodowościowa za czasów ZSRR, realizowana przez osadnictwo sowieckie Ukraińców, Rosjan oraz innych narodowości z obszaru ZSRR, miała negatywny wpływ na sytuację demograficzną miejscowej ludności. Przyczyniła się do tego, że Rusini Karpaccy przestali być ludnością dominującą w ośrodkach miejskich. To czas rozpoczęcia na Zakarpaciu procesu ukraińzacji, który trwa praktycznie do dzisiaj. To podział na wieś w tradycyjnym znaczeniu rusińską oraz miasta, w których dominuje ludność napływowa ukraińska. Oddziaływanie ośrodków miejskich na najbliższą okolicę oraz słabnąca pozycja ekonomiczna Rusinów zamieszkałych na wsi zdaniem autora ma wpływ na to, że współcześnie żyjący na Ukrainie wyparli ze swojej duszy ducha i kulturę Rusinów Karpackich, stając się Ukraińcami. Oznacza to, że wraz z odejściem starszego pokolenia pamiętającego czasy Rusi Karpackiej ten niewielki i dumny naród, który przez wieki próbował się oprzeć obcym wpływom, budując swoją tożsamość narodową, przestanie istnieć.

Na szczególną uwagę zasługuje rozdział pt. *Postkomunistyczna Preszowszczyzna i Łemkowszczyzna – Słowacja i Polska*. Jego lektura napawa optymizmem. Pokazuje, że proces wynarodowienia Rusinów może zostać zatrzymany. Tym pozytywnym czynnikiem wg autora jest status mniejszości narodowej, który Rusini otrzymali po 1990 roku na terenie Słowacji. W rozdziale tym został zaprezentowany rozwój

instytucji kulturalno-oświatowych Rusinów na terenie wschodniej Słowacji. Proces ten polega na zwiększeniu liczby szkół z językiem wykładowym rusińskim. Powstał również Ukraiński Teatr Narodowy w Preszowie, w którym obecnie cały repertuar jest wystawiany w języku rusińskim, a także utworzono na Uniwersytecie Preszowskim Instytut Języka i Kultury Rusińskiej. To z kolei pokazuje, że przebudzenie narodowe Rusinów, które nastąpiło w XXI wieku, w dużej mierze omija obszar współczesnego Zakarpacia, na którym populacja Rusinów jest najliczniejsza, za to obejmuje Preszowczyznę znajdującą się poza granicami ukraińskiego Zakarpacia.

Wymowny tytuł ostatniego rozdziału *Ruś Karpacka – kraina istniejąca czy wymyślona*, jest odpowiedzią na to, jaka w XXI wieku jest kondycja Karpatorusinów. Stanowi on podsumowanie książki. Autor zastanawia się w nim nad tym, czy w obliczu zachodzących na tym obszarze zmian politycznych i demograficznych „Ruś Karpacka to rzeczywistość czy tylko idea” (s. 470) oraz co z narodem Karpatorusinów, ile pozostało z dawnych idei. Autor ubolewa nad tym, że obecnie Karpatorusini identyfikują się w zależności od miejsca zamieszkania z narodowością słowacką, ukraińską czy też polską. Wskazuje także na fakt, że paradoksalnie dążenie Ukrainy do wstąpienia do Unii Europejskiej sprawiło, że los Karpatorusinów jako grupy etnicznej znalazł się na nowo w obrębie zainteresowań organizacji międzynarodowych, tj. OBWE oraz Rady Europy.

Podsumowując, należy stwierdzić, że nowa pozycja na rynku wydawniczym, której autorem jest Paul Robert Magocsi, stanowi ciekawą lekturę, którą czyta się w sposób łatwy i przyjemny. Jej treść może w wielu przypadkach zdumiewać i pozwala zapoznać czytelnika, zwłaszcza w Polsce, z historią Karpatorusinów, narodu, który w obliczu zachodzących zmian politycznych w Europie Środkowej wymiera. To także historia Rusi Karpackiej na tle jej sąsiadów: Węgier, Słowacji, Rumunii oraz Ukrainy. Wykorzystując w omawianej publikacji liczne źródła ukraińskie, czeskie, słowackie, węgierskie oraz kanadyjskie, autor sprawił, że kwestia Rusi Zakarpackiej została pokazana czytelnikowi w sposób szerszy. Prezentując powyższą publikację, warto również podkreślić, że czytelnik znajdzie na jej kartach szereg informacji o wydarzeniach, które miały miejsce na terenie Rusi Karpackiej, a które bezpośrednio wpływały na stan bezpieczeństwa w sąsiednich krajach.

W tym miejscu należy podkreślić, że publikacji książki na polskim rynku wydawniczym zbiegła się z agresją Rosji na niepodległą Ukrainę w 2022 roku. Omawiana monografia nie ma wymowy antyukraińskiej.

Prezentując powyższą publikację, należy zwrócić uwagę na dwie następujące kwestie, które nasunęły się w trakcie sporządzenia niniejszego omówienia. Pierwsza to zbyt rozbudowana struktura, tj. 30 rozdziałów oraz ponad 150 podrozdziałów. Taki podział treści dokonany przez autora rozmydla podział historii Zakarpacia na określone epoki, które miały istotny wpływ na dzieje Karpatorusinów, np. okres panowania Habsburgów czy też dwudziestolecie międzywojenne.

Druga kwestia odnosi się do braku szerszej analizy języka, etymologii pochodzenia wyrazów oraz zmian zachodzących w obrębie języka Rusinów na przestrzeni wieków. Należałoby w tym przypadku wykazać pozostałości archaicznych wyrazów

i zwrotów, które wciąż istnieją w mowie potocznej Rusinów. Pozwoliłoby to na wykazanie odrębności tego języka np. względem języka ukraińskiego. Niemniej jednak powyższe uwagi nie mają wpływu na ogólną wartość omawianej publikacji.

Książka stanowi cenne źródło wiedzy dla tych wszystkich, którzy interesują się historią Karpatorusinów oraz Rusi Zakarpackiej. Wnikliwa analiza treści pozwala czytelnikowi spojrzeć w zupełnie nowym ujęciu na znane nam z kart historii wydarzenia. Pokazuje, w jaki sposób obszar Rusi Karpackiej nadal odgrywa strategiczną rolę dla bezpieczeństwa wewnętrznego Polski. Książka jest ona napisana z pasją, bez charakterystycznej dla wielu autorów narracji politycznej. Świadczy to o dobrym warsztacie naukowca, prowadzącego badania z perspektywy historyka zachodniego. Monografię czyta się dość łatwo i przyjemnie. Dlatego też publikację Paula Roberta Magocsiego pt. *Pod osłoną gór. Dzieje Rusi Karpackiej i Karpatorusinów* można z całą pewnością polecić tym wszystkim, którzy są zainteresowani współczesną historią Rusi Karpackiej oraz jej narodu. Jej lektura pozwoli odpowiedzieć na nurtujące każdego historyka pytania.